

RELAȚIILE ORAȘULUI BUCUREȘTI CU SATELE ÎNVECINATE ÎN SECOLELE XIV—XVI

PANAIT I. PANAIT, ARISTIDE ȘTEFANESCU

CAP. I. PREMIZELE PRODUCȚIEI ȘI SCHIMBULUI DE PRODUSE MEDIEVALE PE TERITORIUL BUCUREȘTILOR

Problema relației sat-oraș reprezintă una din preocupările fundamentale ale medievisticii românești. Ea poate fi abordată în urma unor valoroase cercetări efectuate pe șantierele arheologice organizate, cu predilecție, în vetre rurale abandonate în decursul secolelor. În prezent arheologia satului medieval românesc își găsește un întins câmp de investigații în Moldova, Țara Românească, Dobrogea, fiind mai restrânsă în spațiul intracarpatic și în Banat. Astfel zone tot mai întinse din jurul orașelor Suceava¹, Bacău², Vaslui³, București⁴, Craiova⁵, Tîrgoviște⁶, sînt supuse unor ample cercetări, pornindu-se de la izvoare arheologice, documentare, cartografice. Grație publicațiilor muzeelor județene sporește capacitatea de informare și asupra investigațiilor locale în domeniul culturii materiale rurale.

O caracteristică generală a habitatului medieval românesc constă în existența unor aglomerări de sate din rîndul cărora una din așezări dobîndește calități urbane. Așa se prezintă situația la București, Tîrgoviște, Craiova, Bacău, fenomenul fiind aproape general pe pămîntul locuit de români. Documentele emise între 1459—1625 consemnează pe teritoriul de astăzi al Capitalei 41 de așezări⁷. Tîrgoviștea, la rîndul ei, polariza pe o arie de cca 20 km., un lot de 28 de sate⁸. Situații similare se cunosc și în jurul Drobetei Turnu Severin, unde pe o rază de 6 km., hrisovul lui Dan I,

¹ Mircea D. Matei, *Unele probleme în legătură cu începuturile vieții orășenești la Suceava*, în SCIV, XI, 1960, 1, p. 107—121. Mircea D. Matei și Emil Emandi, *Noi puncte arheologice pe harta județului Suceava (Bazinul Șomuzului Mare)*, în SCIVA, tom. 27, 1976, 1, p. 97—100.

² Al. Artimon și I. Mitrea, *Așezarea medievală din sec. XIV—XV de la Curtea Domnească — Bacău*, în Carpica, Bacău, VIII, 1976, p. 222.

³ Aurica Popescu, *Formarea și dezvoltarea târgurilor ținuturilor Vaslui, Tutova și Fălciu în sec. XIII—XIV*. Comunicare la Sesiunea muzeelor, București, 20—22 noiembrie, 1978.

⁴ Panait I. Panait, *Așezare și locuință în bazinul mijlociu al Argeșului (sec. XIV—XVI)*, în RM, an VIII, 1971, 3, p. 238—242.

⁵ Istoria Craiovei, Craiova, 1979, p. 14—15.

⁶ G. I. Cantacuzino, *Probleme ale raportului dintre începuturile așezărilor urbane medievale și curțile domnești din Țara Românească*, în Studia Valahica, Tîrgoviște, 1970, p. 101—102.

⁷ Ion Donat, *Așezări omenești din Țara Românească în sec. XIV—XVI*, în Studii, an IX, 1956, 6, p. 83.

⁸ Gabriel Mihăescu și Eugen Fruchter, *Tîrgoviște. Considerații asupra începuturilor orașului medieval*, în RMM Mon. Ist. Artă, 1978, 2, p. 26, Harta.

emis la 26 iunie 1387, menționează 5—6 sate⁹. Modestul târg al Vălenilor de mai târziu avea în secolul al XIV-lea, în imediata lui vecinătate, patru sate. Vasluiul era înconjurat, în aceste secole de afirmare a relațiilor feudale, de peste 50 de așezări rurale. Exemple asemănătoare pot fi găsite și la Argeș, Cîmpulung, Brăila etc. Ca atare orașul românesc se înfiripă și se dezvoltă într-o interdependență plurivalentă cu așezările din imediata lui apropiere.

Reținem faptul că din cele 514 sate și târguri ale Țării Românești amintite în documentele anilor 1352—1500, păstrate astăzi, extrem de puține sînt sate noi, majoritatea covârșitoare fiind alcătuită din așezări vechi¹⁰. Izvorul scris în care este consemnat satul respectiv intervine, de cele mai multe ori, la un răstimp de 50—150 ani. Situația a fost verificată în cele 9 vetre de sate cercetate pe teritoriul Bucureștilor¹¹, precum și în alte stațiuni de pe spațiul carpato-danubian. Lotul cel mai numeros de așezări rurale cercetate arheologic pînă în prezent, pe teritoriul românesc, se plasează, conform datărilor propuse de arheologi, în secolul al XIV-lea¹². Dar aceleiași veac îi aparțin, în lumina investigațiilor arheologice și centrele urbane extracarpătine. Exceptînd Argeșul care își precizează începuturile în primul deceniu al secolului al XIII-lea, conform descoperirilor de la biserica Sf. Nicolae Domnesc¹³ și Cîmpulung, consemnat prin piatra tombală a comitelui Laurentius la 1300, toate celelalte centre urbane par că își încep existența în secolul al XIV-lea. Este vorba de Tîrgoviște¹⁴, București¹⁵, Pitești¹⁶, orașele moldovenești Bacău¹⁷, Suceava¹⁸, Baia¹⁹, ș.a. La rîndul lor satele din hinterlandul acestor târguri își dovedesc începuturile în același veac.

În cazul Bucureștilor constatăm că așezarea se află în secolul al XIV-lea în plin proces de urbanizare, beneficiind totodată de o fortificație de strajă a drumurilor comerciale ce se întîlneau aici. Dar aceleiași veac îi aparțin și așezările rurale de la Măicănești, Grozăvești, Greci, Mănești ș.a. Avem așa dar o perioadă în care se constituie gruparea de sate și concomitent centrul urban. Puținătatea izvoarelor scrise și conținutul lor lapidar sînt insuficiente pentru înțelegerea procesului de geneză urbană. Dar realitățile secolelor XV—XVIII pe întreg teritoriul românesc dovedesc în mod convingător că este extrem de modest numărul orașelor înființate prin hotărîre domnească

⁹ Dinu C. Giurescu, *Țara Românească în secolele XIV și XV*, București, 1973, p. 29.

¹⁰ Ibidem, p. 27.

¹¹ Panait I. Panait, *Dezvoltarea economică și socială a așezărilor din bazinul mijlociu al Argeșului în sec. X—XVI*. Teză de doctorat.

¹² Satul Liteni se plasează în cumpăna secolelor XIII—XIV, vezi Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, *Raport preliminar privind săpăturile arheologice de la Liteni, 1976, comuna Comoara, jud. Suceava*, în *Suceava*, V, 1978, p. 234.

¹³ Nicolae Constantinescu, *Curtea Domnească din Argeș. Probleme de geneză și evoluție*, în *BMI*, an XL, 1971, 3, p. 23.

¹⁴ Nicolae Constantinescu și Cristian Moisescu, *Curtea Domnească din Tîrgoviște*, București, 1965, p. 6.

¹⁵ Panait I. Panait, Aristide Ștefănescu, *Muzeul Curtea Veche*, București, 1973, p. 21.

¹⁶ Spiridon Cîrstocea, *Pitești reședință domnească temporară*, Comunicare la Sesiunea muzeului județean Dîmbovița, Tîrgoviște, 18—19 mai 1979.

¹⁷ Al. Artimon, Ion Mitrea, *op. cit.*, p. 222.

¹⁸ Mircea D. Matei, *Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava*, București, 1963.

¹⁹ Lia și Adrian Bătrîna, *Așezarea de la Baia în prima jumătate a secolului al XIV-lea*. Comunicare expusă la Sesiunea de la Tîrgoviște a Muzeului județean, 18—19 mai, 1979.

sau prin măsuri luate de către marea boierime. Lotul orașelor intrate în permanența istoriei aparțin etapelor anterioare constituirii statelor centralizate.

Ținând seama de specificul dezvoltării societății autohtone la începutul epocii feudale sîntem nevoiți să respingem acele teorii care încearcă să identifice la noi trăsăturile totale ale orașului central european. Abordînd problema prin prisma procesului de producție și de schimb, laturi fundamentale ale vieții urbane, la care se adaugă sistemul de organizare și lucrările edilitare, obținem elemente care contravin multora din ipotezele cu care lucrăm în prezent.

Din capul locului, reținem faptul că, ne vom rezuma, cu argumentația de față, aproape în exclusivitate la București, unul din teritoriile intens cercetate, privind toate secolele pe care le urmărim. Ne vom axa atenția, cu predilecție, asupra dovezilor privind procesul de producție și schimbul de mărfuri așa cum ele apar în așezările cercetate arheologic.

Un aspect fundamental este dovedit prin continuitatea de locuire autohtonă în secolele anterioare veacului al XIV-lea. Din sec. III—IV, ca să ne rezumăm la acest moment hotărîtor în procesul de etnogeneză românească, pînă în secolul al XIV-lea, zona Bucureștilor a fost intens locuită. Este drept că stadiul actual al cunoștințelor noastre este mai modest privind secolele VIII, XII—XIII. Toate celelalte secole, dovedesc o constantă aglomerare de sate²⁰. Ca atare secolul al XIV-lea exprimă o continuare a unor realități cu mult mai vechi. La rîndul lor locuitorii acestor așezări practicau nu numai ocupații agro-pastorale, care erau esențiale, ci și o serie de meșteșuguri. Beneficiem astăzi de mărturii importante privind preocupări în domeniul olăritului, prelucrării metalului, osului, ocupațiilor casnice, negoțului etc. Multe din vechile meșteșuguri cunoscute în centrele urbane ale Daciei, nu au dispărut ci s-au continuat prin filiera rurală. Dar chiar și în acest mediu, ele au depășit caracterul casnic pe care sîntem tentați să li-l atribuim. Cînd în așezarea de la Străulești se descoperă trei cuptoare de ars oale din secolele III—IV, un altul găsindu-se la cca. 400 m. distanță, înseamnă că olarii de aici, a căror producție este dovedită prin vasele deșeu aruncate în apropierea instalațiilor lor de coacere, realizau mai mult decît le era necesar lor și colectivității din care făceau parte. Avem așadar pe malul Colentinei un centru de producție ceramică pusă la dispoziția și a altor așezări. Centre meșteșugărești din sec. V—VIII se prefigurează la Tei și în strada Ghivan N., de lîngă Obor. Este vorba de meșteșuguri în metale. Lista vestigiilor meșteșugărești din sec. V—VII la București înregistrează nouă stațiuni în care se puteau executa turnarea metalelor, gravarea matritelor, giuvaergerie, etc.²¹. Pentru sec. X—XI beneficiem de descoperirea unui cuptor de redus minereul la Străulești. Prezența unei nicovale în apropiere dovedește faptul că meșteșugarul reducea și prelucra în același timp metalul obținut. Așadar tabloul activității meșteșugărești este constant și variat, reflectînd o realitate economică locală, în cadrul căreia producția era secundată, în mod curent,

²⁰ Istoria orașului București, București, 1965, p. 53—69.

²¹ Victor Teodorescu, *Centre meșteșugărești din sec. V—VII e.n. în București*, București, IX, București, 1972, p. 93—97.

de schimbul articolelor obținute. Pentru epoca respectivă putem distinge câteva mari direcții ale relațiilor economice întreținute de așezările autohtone :

- I. Relații — sat-sate
- II. Relații — sat-tîrg
- III. Relații — sat-oraș centru de producție de dincolo de hotarele țării.

Fiecare din aceste mari direcții ale procesului de schimb are la bază producția locală, capacitatea economiei autohtone de a întreține un asemenea schimb. Forma primară este dată de relația sat-sate. Ea este de fapt de străveche moștenire și se va păstra pînă tîrziu în epoca modernă.

În schimb relația sat-tîrg marchează în esență, însăși, actul genezei urbane. În condițiile diversificării activității economice este firească necesitatea stabilirii unui loc de desfășurare a produselor realizate. Ori acest loc nu poate fi decît așezarea desemnată de colectivitățile unei zone, delimitată de valea sau de bazinul unui râu. Alegerea nu a fost la întîmplare, ci ea s-a bazat pe realități străvechi, pe capacități dovedite cu mult înainte. Tîrgurile începuturilor epocii feudale nu s-au născut pe terenuri deșarte, ci pe vetre de mult, îndelung și intens locuite. Din capul locului, ele au fost mai întîi gazda tranzacțiilor întreținute de colectivitățile învecinate. De aici caracterul de schimb extrem de puternic în economia acestor centre. Un proces de schimb care poate rămîne unilateral în consolidarea activității urbane. Așa se face că unele tîrguri nu numai că nu au evoluat în mod firesc, ci s-au și pulverizat. Amintim în acest sens tîrgurile Hodivoaia, Grădiștea, Obilești-Vlașca, Benghii și Gilort din Oltenia, toate decăzute în secolul al XVIII-lea. Alte așezări cum au fost Tîrgșorul, Gherghița, s-au smuls din stadiul de tîrg devenind, pentru perioade relativ scurte, centre urbane. Apoi s-au prăbușit și ele revenind în rîndul așezărilor rurale. Elementul hotărîtor în procesul de consolidare a relațiilor orășenești l-a reprezentat actul de producție meșteșugărească, stabil, capabil să satisfacă cererea unor colectivități, ele însele aflate în progres economic. Această componentă definitorie a noului este în primul rînd de proveniență locală, legată atît prin interese economice, cît și prin raporturile de familie cu masa cea mare a beneficiarilor.

Vigoarea noului tip de așezare va fi direct proporțională cu numărul și specialitatea meșteșugarilor pe care îi va absorbi din satele învecinate. Localitățile care vor fi lipsite de această posibilitate nu vor avea nici o șansă de devenire. Ca atare majoritatea covîrșitoare a tîrgurilor, pornite spre urbanizare în spațiul extracarpatic, vor înregistra acest salt în funcție de forța meșteșugărească a zonei în care se găseau. Studiarea strict limitată a uneia sau alteia din așezările urbane nu poate duce metodologic decît la ipoteze sterile, deseori chiar eronante. Orașul nu este un sistem în sine, ci o componentă a procesului de locuire desfășurat pe largi sau mai restrînse spații geografice.

Permanența meșteșugarilor și a circulației de bunuri, exprimată în mod incontestabil prin cercetări arheologice, argumentează existența unor centre de schimb în tot mileniul I. Caracterul prădalnic al populațiilor migratoare a făcut ca relațiile economice să îmbrățișeze formele sat-sate sau sat-tîrg. Tendința firească a fost către depășirea acestui stadiu, dovadă fiind localitățile în care apar mărturii ale concentrării unor meșteșugari, a prezenței de bunuri provenite, în spațiul carpato-danubiano-pontic, din centrele bizantine. Dovezile ce ne stau la dispoziție în prezent reflectă un dinamism al

vieții economice și sociale autohtone, în pofida distrugerilor incalculabile provocate de migratori. În virtutea acestui proces înregistrăm dezvoltarea globală a societății, cu unele etape mai intense. Acestor etape le aparține și tendința urbanizării unor localități. Considerăm că în realitățile românești urbanizarea este un proces de lungă durată, condiționat nu de capacitatea sau de incapacitatea structurii economiei autohtone, ci de evenimentele politice care s-au abătut asupra acestui teritoriu. Mai bine conturate se prezintă aceste începuturi în sec. X—XI atât la Dunărea de Jos, așa cum s-a subliniat în literatura de specialitate²², cât și în plină Cîmpie Română. Din acest punct de vedere exemplul Bucureștilor ni se pare demn de reținut, prin câteva trăsături esențiale :

— O puternică concentrare de sate, numărul lor depășind cifra de 30²³.

— Existența unei așezări pe o mare întindere, în raza căreia sînt dovedite ocupații meșteșugărești, legate de prelucrarea fierului, olărit etc. Este așezarea aflată în viitorul nucleu al Bucureștilor²⁴.

— Prezența unor produse dobrogene, dunărene sau bizantine, aduse în urma schimburilor comerciale²⁵.

— Intensa circulație monetară care acoperă întreaga perioadă a secolelor IX—XIII²⁶.

— Fără a putea fi dovedită arheologic, trebuie să acceptăm existența unui sistem administrativ care reglementa raporturile membrilor acestei aglomerații de așezări.

Toate aceste elemente vădesc atingerea unui stadiu înaintat în care se afla societatea locală la începutul mileniului II. Situația Bucureștilor nu este în nici un caz unică în nordul Dunării. Deja săpăturile de la Tîrgoviște au început să surprindă elemente valoroase privind locuirea teritoriului viitorului oraș în sec. IX—X. Cercetările bucureștene confirmă prezența germinilor vieții urbane în cîmpie încă din secolele IX—XI. Ultimul val migrator a stîmjenit acest proces, care va continua într-un ritm lent, dar constant, atingînd în secolul al XIV-lea stadiul pe care izvoarele arheologice și documentele scrise îl sugerează²⁷. Prezența cetății, atribut al autorității centrale, a favorizat sporirea elementelor meșteșugărești, cele mai multe dintre ele provenind din satele învecinate. Ne referim în mod special la tabaci, măcelari, tîmplari, fierari etc. Noua situație va face ca prezența acestor meșteșugari să se reflecte în viața așezărilor rurale prin produsele lor realizate la un nivel superior. Cercetările din vatra satului Măicănești,

²² Ștefan Olteanu, *Premizele majore ale procesului de constituire a orașelor medievale la est și sud de Carpați*, în *Studii*, tom. XXV, 1972, 5, p. 943.

²³ Panait I. Panait, *Densitatea așezărilor feudale timpurii pe teritoriul Bucureștilor*, în *RM*, an. X, 1973, 3, p. 234.

²⁴ M. Constantiniu și Panait I. Panait, *Cercetarea feudalismului timpuriu pe teritoriul orașului București*, în *MIM*, III, București, 1965, p. 13.

²⁵ *Ibidem*, p. 21.

²⁶ Gheorghe Poenaru-Bordea și Corneliu Popa, *Noi date numismatice privind prezența bizantine în Cîmpia Română în sec. IX—XI*, în *Ilfov*, București, 1978, p. 135—141. Octavian Iliescu, *Monede bizantine din sec. XII—XIII găsite la Dunărea de Jos*, în *Ilfov*, București, 1978, p. 145—150.

²⁷ Acad. C. C. Giurescu apreciază că faza de tîrg pentru București se plasează în a doua jumătate a sec. al XIII-lea, în *Muzeul Național, București*, 1974, I, p. 62.

existent în secolele XIV—XVI au permis precizarea a 27 mari categorii de obiecte, dintre care aproape jumătate sînt de proveniență orășenească²⁸. Ele au intrat în circulația de mărfuri fie ca produse ale meșteșugarilor locali, fie prin intermediul negoțului. Cert este faptul că, piața urbană își găsește o puternică reflectare în economia și în modul de viață sătenească. Relația sat-orăș constituită în secolul al XIV-lea înregistrează, în același timp tendința unei pluri-diversificări. Economia feudală se consolidează pe măsura osmozei sat-orăș, generînd în cadrul ei germenii descompunerii acestei orînduirii.

CAP. II. BUCUREȘTI — CENTRU DE PRODUCȚIE ȘI DE SCHIMB AL MĂRFURILOR ÎN SEC. XIV—XVI

Amplele cercetări efectuate pe teritoriul Bucureștilor și în imediata lui vecinătate au permis studierea, atît a genezei urbane, cît și a raporturilor stabilite între orăș și așezările rurale învecinate. Deși pare paradoxal, la București s-a desfășurat, în ultimele decenii, o largă campanie de investigare a vetrelor satelor existente pe actualul teritoriu al Capitalei în sec. XIV—XVII²⁹. Problema s-a pus pentru prima oară în 1960, fiind strîns legată de studierea începuturilor orașului. Săpăturile inițiate în 1953—1954, la Curtea Veche, Radu Vodă, Mihai Vodă ș.a. au contribuit la scoaterea la lumină a unor valoroase vestigii medievale, cele mai vechi datînd din sec. XV³⁰. Dar spațiile restrînse aflate în plin centrul orașului, cum este cazul Curții domnești, au determinat încetinirea ritmului de lucru fără a se putea obține rezultate concludente asupra temei prioritare, aceea a genezei. În anii 1957—1959 săpăturile au fost aproape sporadice, ele axîndu-se mai mult pe urmărirea șantierelor de construcție, a celor edilitar-urbanistice³¹.

În fața acestei situații s-a inițiat metoda studierii începuturilor urbane, nu prin mărturiile existente în vatra presupusă, respectiv în zona Unirii, ci prin influența pe care activitatea orășenească o putea avea asupra satelor învecinate.

Din cele 41 de sate atestate documentar pe actualul teritoriu al Bucureștilor³², cifră desigur minimă, a fost reperată mai întîi vatra satului Măicănești pe Colentina³³, ulterior precizîndu-se satele Grozăvești, Lupești, Tînganu, Greci, Florești, Mănești pe Colentina, vatra satului de pe Ciorogîrla, al cărui nume nu-l putem identifica încă ș.a.

Paralel cu acest studiu s-au reluat cercetările la Curtea Veche. Lucrările întreprinse în perioada 1969—1972 au condus la descoperirea vestigiilor

²⁸ Panait I. Panait, *Dezvoltarea economică și socială a așezărilor din bazinul mijlociu al Argeșului în secolele X—XVI*, București, 1976, p. 13. Rezumatul tezei de doctorat.

²⁹ Panait I. Panait, *Contribuția arheologiei bucureștene la cunoașterea istoriei Capitalei, a patriei*, în RMM Mon. Ist. Artă, XLVII, 1978, 2, p. 5.

³⁰ București, *Rezultatele cercetărilor arheologice, istorice și numismatice*, București, 1954. Bucureștii de odinioară, București, 1959, sub redacția prof. I. Ionașcu, București, 1959, p. 150.

³¹ Panait I. Panait, *Dezvoltarea cercetărilor arheologice medievale la București (1953—1971)*, în București, 1974, IX, p. 103.

³² I. Donat, *op. cit.*, în Studii, an IX, 1956, 6, p. 83.

³³ P. I. Panait, Sectorul Măicănești, în CAB, I, București, 1953, p. 126.

cetății lui Vlad Țepeș³⁴, iar sub fundațiile acesteia a resturilor unei cetăți din cărămidă, datată, conform puținului material ceramic găsit în șanțul de apărare, către jumătatea secolului al XIV-lea³⁵. Prezența acestor două construcții indică în mod cert că în sec. XIV—XV pe teritoriul Bucureștilor exista o locuire medievală, alcătuită din așezarea civilă și construcția militară devenită reședință domnească. Vatra de început a Bucureștilor se afla pe malul stîng al Dîmboviței, pornind de la confluența acesteia cu Bucureștioara. În zona respectivă se cunosc cele mai multe din descoperirile monetare datînd din sec. IX—XIII, precum și unele materiale ceramice executate în formele și tehnica secolului al XIV-lea. Un recent studiu geografic ajunge, pe baza argumentelor proprii acestei științe, la aceeași plasare a locului de început al Bucureștilor³⁶. Tîrg de veche existență, Bucureștii a polarizat viața economică a satelor din bazinul mijlociu al Dîmboviței absorbînd surplusul de produse agro-pastorale și alimentînd colectivitățile țărănești cu mărfuri proprii sau aduse din alte centre aflate în Țara Românească sau dincolo de hotarele ei. Grație săpăturilor arheologice, a descoperirilor întîmplătoare, se poate afirma că în decursul secolului al XV-lea la București se conturaseră mai multe mahalale ocupate de meșteșugari ce practicau același meșteșug. În zona Răzvan sînt identificați lucrătorii în metal; fier, aramă, bronz etc.³⁷. Cuptoarele lor de topit metalul s-au găsit atît în interiorul bisericii³⁸, cît și în jurul monumentului medieval, precum și în incinta de la Sf. Gheorghe-Nou³⁹. Vechimea acestor locuințe și cuptoare este stabilită pe baza fragmentelor ceramice descoperite cu prilejul săpăturilor. Cum grupul de meșteșugari apare deja constituit în sec. al XV-lea, se poate presupune, că începutul practicii prelucrării metalelor pe acest loc este mai vechi. Nu avem nici un indiciu pentru identificarea unei „colonizări” cu lucrători în metal veniți din alte părți la București. Ca atare, presupunem existența unei ocupații locale aflată în dezvoltare, conform cerințelor zonei înconjurătoare.

Al doilea meșteșug, localizat tot prin metode arheologice, este olăritul. Prezența unui cuptor de ars vase de Colțea⁴⁰, a unei instalații similare în colțul de N.—V. al parcului de la Sf. Gheorghe Nou⁴¹, indică prezența olarilor în secolul al XV-lea pe extrema de nord a orașului. Ei apar stabiliți într-o zonă al cărui diametru acoperă peste 300 m. Este un spațiu apreciabil pentru perioada respectivă. Și de data aceasta, sîntem nevoiți să presupunem necesitatea unei perioade de timp, în care s-a constituit colectivitatea olarilor bucureșteni. Cert este faptul că în secolul al XV-lea cantitatea produselor lor depășea cerințele cotidiene ale bucureștenilor.

³⁴ Panait I. Panait, Aristide Ștefănescu, *op. cit.*, p. 23.

³⁵ P. I. Panait, *Cetatea Bucureștilor în secolele XIV—XV*, în RM, VI, 1969, 4, p. 312—318.

³⁶ Este vorba de studiile geografului Vintilă Mihăilescu reluate și îmbogățite cu noi argumente.

³⁷ D. V. Rosetti, *Săpăturile din punctul biserica Răzvan*, în Materiale, V, 1959, p. 651.

³⁸ P. I. Panait, A. Ștefănescu, *Cercetări privind biserica mănăstirii Răzvan din București*, în Gl. B. an XXIX, 1970, 1—2, p. 92.

³⁹ D. V. Rosetti, *Săpăturile din preajma bisericii Sf. Gheorghe-Nou*, în Materiale, VI, 1959, p. 783.

⁴⁰ D. V. Rosetti, *Sondajul de la biserica Colțea*, în Materiale, VII, p. 676.

⁴¹ Informație D. V. Rosetti.

Deși atestați mai târziu, trebuie să acceptăm prezența și a altor meșteșugari la București în perioada afirmării acestui centru : croitori, lumînărari, potcovari, morari, cizmari, măcelari care apar consemnați în actele secolului al XVI-lea ⁴².

În secolele XIV—XVI orășenii puteau pune la dispoziția populației locale și din satele învecinate obiecte din metal, piele, textile, lemn, ceramică, precum și produse alimentare.

Documentele ce ni s-au păstrat din secolul al XVI-lea, consemnează prezența la București a 25% din totalul specialităților de meșteșugari din Țara Românească ⁴³.

În stadiul de față nu beneficiem de datele necesare aprecierii cantității articolelor realizate pe piața bucureșteană în perioada secolelor XIV—XVI. Cert este faptul că producția locală a crescut în mod continuu, atingând în secolul al XVII-lea o diversificare chiar în cadrul aceleiași branșe ⁴⁴. Fenomenul are multiple cauze : creșterea populației orașului, sporirea cerințelor Curții domnești, accentuarea legăturilor cu satele aflate în bazinul inferior al Argeșului în mijlocul căruia se găsea Bucureștii, progresele înregistrate în evoluția uneltelor de producție etc.

Depășirea stadiului rural și transformarea Bucureștilor în oraș a avut loc ca urmare a unui proces îndelungat ce și-a atins faza de maturizare în secolele XIV—XV. „Adevăratele cauze ale apariției și dezvoltării orașului și a diferențierii sale de sat — sublinia Fr. Engels — trebuie căutate înlăuntrul procesului de separare a meșteșugurilor de agricultură precum și a apariției schimbului și a pieții interne, ca rezultate ale ridicării organizării statale pe o treaptă de evoluție superioară” ⁴⁵.

Fără îndoială că acest fenomen s-a repercutat atât în creșterea cantitativă a mărfurilor, cât și în volumul de produse intrate în circuitul economic. Dar acest fapt nu a putut suplini schimbul de mărfuri încheiat fie de către orășenii localnici cu centre urbane din țară sau străinătate, fie de către bucureșteni cu țărani din vecinătate. Cert este faptul că în secolele XIV—XVI comerțul local antrenează atât produse locale, cât și mărfuri aduse din alte părți. Un loc important a revenit și din acest punct de vedere drumurilor comerciale. Bucureștii se înfățișează ca un loc de întâlnire a unor importante drumuri pe care erau vehiculate mărfurile românești sau străine spre centrul continentului sau spre Balcani ⁴⁶. Primul loc revenea drumului Brașovului și Giurgiului care obliga trecerea prin București. În el se conjugau, de asemenea, căile de comunicație care legau centrul Cîmpiei Române cu orașele porturi dunărene ; Cetatea de Floci și Brăila ⁴⁷. Spre Slatina se îndrepta drumul urmat de carele cu pește transportat la mănăstirile subcarpatine sau la Sibiu. În fine drumul Mehedinților, pornit din poarta Curții

⁴² Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, București, 1979, ed. II, p. 232.

⁴³ Ștefan Olteanu, *Locul și rolul orașului București în contextul producției meșteșugărești din Țara Românească în evul mediu*, în București, 1971, VIII, p. 113.

⁴⁴ Șt. Olteanu și Const. Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, București, 1969, p. 125.

⁴⁵ Fr. Engels, *Opere alese*, București, 1952, II, p. 284—285.

⁴⁶ P. P. Panaitescu, *Cum au ajuns Bucureștii Capitala țării ?* în *Interpretări românești*, București, 1947, p. 227.

⁴⁷ Idem, *Ștefan cel Mare și orașul București*, Studii, an XII, 1959, 5, p. 16.

domnești, asigura legătura cu vestul oltean. Obiecte meșteșugărești de tot felul, sare, pește și alte produse alimentare, vite, cereale erau transportate pe aceste vechi căi, făcându-se adesea popas la București. Bazarul bucureștean era alimentat în secolele XV—XVI cu cele mai diverse mărfuri indigene sau străine⁴⁸. Scrisoarea lui Vlad Vodă Călugărul către brașoveni prin care se anunța prezența la București a unui negustor turc, care adusesse marfă multă și bună, indică în mod sigur rolul orașului de reședință domnească de piață cu o largă rază de activitate⁴⁹.

Dacă pentru unele mărfuri ca : stofe cu firet, ceramică orientală, sticlărie, monede, podoabe, se poate stabili locul lor de proveniență, străină Bucureștilor, altele se pot confunda cu produsele locale. În această categorie intră cuțitele, unelte agricole (seceri, cosoare, sape etc.) unele podoabe (inele-verighetă, simple, cerceii de sîrmă), vasele ceramice sau cahlele ș.a.

Ceea ce rezultă concludent, atît din documente, cît și din cercetările arheologice, este faptul că și satele beneficiau de o producție meșteșugărească proprie⁵⁰. Prezența faurilor este consemnată în documentele emise de domnie în secolul al XVI-lea⁵¹. La rîndul lor săpăturile arheologice de la Coconi⁵², Tînganu⁵³, Măicănești⁵⁴, Mănești⁵⁵, au permis semnalarea luptelor și zgurei de fier, aramă și bronz, rezultate din activitatea unor fierari. La Zimnicea, într-un atelier de fierar din secolul XV, s-au găsit un clește de foc și o tablă de fier⁵⁶. Resturile unui atelier de fier s-au cercetat și la Măicănești unde într-o locuință s-au găsit creuzete, daltă, pilă rotundă, dorn, bucăți de tablă de aramă, fragment de bară de aramă, bară de fier, patru lame de cuțit, două de briceag, undiță, undrea, cuie, vîrf de săgeată⁵⁷. Este vorba de un inventar al uneltelor necesare meșteșugarului și de un grup de produse în care se pot înscrie cel puțin șase genuri de obiecte. Sînt articole folosite în preocupările casnice (cuțit, undiță, undrea, cuie), dar și vîrf de săgeată. Dacă acestea sînt articolele executate pe loc, barele de fier și aramă, pila, creuzetele erau procurate în mod sigur de pe piața orășenească din vecinătate. Important este faptul că în secolul al XV-lea de cînd datează acest material, atelierul sătesc tindea să se mențină la un nivel apropiat atelierelor orășenești. Prezența creuzetelor sugerează executarea unor obiecte mici, eventual podoabe. La rîndul lor barele de fier, cupru, tablă de aramă erau mărfuri aduse de pe piața bucureșteană. Dacă pentru secolele XIV—XV documentele

⁴⁸ Dan Berindei, Orașul București reședință și capitală a Țării Românești, București, 1963, p. 27.

⁴⁹ Ion Bogdan, Documente și regeste, București, 1902, p. 153—154.

⁵⁰ Maria Turbatu, *Meșteșugarii de la sate în prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în Studii, VIII, 1955, 3, p. 52, nota 1.

⁵¹ D.I.R., XVI/4, p. 436, XVI/5, p. 290.

⁵² N. Constantinescu, Coconi. Un sat în Cîmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrîn, București, 1972, p. 81.

⁵³ Panait I. Panait, Mioara Turcu, *Cercetări arheologice la Tînganu*, în București, București, 1968, VI, p. 92.

⁵⁴ Panait I. Panait, *Șantierul Băneasa-Străulești. Așezarea feudală*, în București, București, 1968, VI, p. 81.

⁵⁵ Aristide Ștefănescu, *Cercetări arheologice în raza orașului Buftea*, în RM, Mon. Ist. Artă, XVI, 1979, 3, p. 27—29.

⁵⁶ Ion Nestor, în SCIV, I, 1950, 1, p. 100.

⁵⁷ Este vorba de B 13 cercetat în campania din 1962.

sînt sărace în informații privind sortimentul și cantitatea mărfurilor comercializate în orașul de reședință de pe Dîmbovița, un veac mai târziu, lucrurile sînt mai bine conturate. Se cunoaște faptul că prin piața brașoveană sau sibiană, de cele mai multe ori fiind vorba de produse ale meșteșugarilor de acolo, se aduceau la București postavuri, obiecte și arme din metal, vase de metal, podoase, obiecte confecționate din textile, piele, etc.⁵⁸. Putem presupune că unele din aceste articole erau cumpărate de către locuitorii satelor învecinate. În afara acestor mărfuri se pot lua în discuție articolele ce proveneau din centrele occidentale sau din atelierele și magaziiile din Imperiul otoman. Produsele meșteșugarilor istambulioți dar și din Moscopole, din zona Vidinului au fost cunoscute la București încă din secolele XV—XVI.

Ca atare, piața bucureșteană punea la dispoziția locuitorilor din această zonă o gamă largă, diversificată din punct de vedere calitativ, și deci și ca preț de articole care se încadrau în cîteva mari categorii; unelte, obiecte de uz casnic, îmbrăcăminte-încălțăminte, podoabe, arme, articole alimentare etc. Din nefericire ne lipsesc complet știrile scrise privind difuzarea lor în mediul rural. Se cunosc cîteva tranzacții de vânzare-cumpărare în secolul al XVI-lea din care rezultă că unii locuitori de la sate primeau în valoarea ocinei înstrăinate și postavuri, confecții, harnașamente etc. În această situație un rol important în identificarea schimburilor între sat și oraș revin săpăturilor arheologice. Pe baza inventarului arheologic se poate schița o analiză privind prezența obiectelor de factură orășenească în mediul rural. Este de subliniat faptul că acest proces de difuzare a produselor executate în atelierele urbane a înregistrat o continuă amplificare. Sortimentul de obiecte se îmbogățește în secolul al XVI-lea depășind cu mult stadiul constatat în realitățile veacului imediat anterior. La baza acestei situații trebuie stabilită și calitatea de reședință domnească pe care Bucureștii o îndeplinește tot mai hotărît în secolul al XVI-lea și care atrage în acest oraș o cantitate sporită de mărfuri. Piața bucureșteană nu se poate compara cu aceea a celor mai multe din orașele Țării Românești și ca atare și influența ei trebuie să fi fost mai puternică în hinterlandul respectiv. Ca atare, constatările făcute prin săpăturile arheologice, tind, din punct de vedere teoretic, să exprime o situație maximală privind raportul sat-oraș în secolele XIV—XVI.

CAP. III. PRODUSE DE FACTURĂ URBANĂ ȘI RURALĂ ÎN LOCUINȚELE SATULUI MĂICĂNEȘTI PE COLENTINA

Satul Măicănești, atestat documentar în hrisovul lui Petru cel Tânăr din 18 octombrie 1560⁵⁹, se găsea pe malul stîng al râului Colentina, în partea de N—V a actualului teritoriu bucureștean. Cercetările arheologice au dovedit că așezarea exista în mod cert în timpul lui Mircea cel Bătrîn⁶⁰. Un lot de monede emise de acest voievod stabilește vechimea satului respectiv,

⁵⁸ Radu Manolescu, Comerțul Țării Românești și Moldovei cu orașul Brașov (secolele XIV—XVI), București, 1965, p. 17

⁵⁹ D.I.R., XVI/3, p. 143.

⁶⁰ În necropola I-a a satului au fost descoperite 7 monede emise de Mircea cel Bătrîn și 1 de Mihail I.

cu mai bine de un veac și jumătate înaintea menționării în documentele scrise. Vatra Măicăneștilor a continuat să fie locuită pînă către jumătatea secolului al XVI-lea. În necropola 2 a satului, cele mai noi monede găsite sînt emise în jurul anului 1550. Ca atare satul Măicănești a rămas pe teritoriul său inițial cca. 170 de ani. În a doua jumătate a secolului XVI locuitorii s-au mutat la cca. 1 km. N—E, pe terasa a doua a rîului Colentina, iar în perioada aplicării prevederilor Legii agrare din 1864, urmașii măicăneștenilor s-au alăturat satului Băneasa, constituind un cartier denumit Măicănești⁶¹. În tot acest răstimp, marcat de jumătatea secolului al XVI-lea și pînă în prezent, vatra veche, abandonată, a fost folosită ca teren agricol, islaz și plantație de nuci. Descoperite în 1960 vestigiile așezării rurale de pe Colentina au fost cercetate prin săpături sistematice eşalonate în şaptesprezece campanii de diferite proporții. Cele XXXVII de secțiuni, completate cu casele impuse de situația în teren, au permis dezvelirea a 148 de locuințe datînd din secolele III—IV, VI—VII, IX—XI și XIV—XVI.

Amploarea săpăturilor a permis dezvelirea mării majorități a urmelor de locuințe, a gropilor de cereale, a cuptoarelor și vetrelor, a celor două cimitire dintre care primul, cel mai vechi, a fost complet cercetat. Elemente de datare alcătuite din monede, ceramică, obiecte de podoabă, ajută la plasarea în timp a celor 67 de locuințe feudale. Sînt semibordeie și case de suprafață a căror situație cronologică și tipologică se prezintă astfel:

Locuințe adîncite (semibordeic)				Case			
Sec. XIV	sec. XV	sec. XV— XVI	sec. XVI	sec. XIV	sec. XV	sec. XV— XVI	sec. XVI
10	3	14	22	—	—	2	16

Ca atare satul Măicănești a cunoscut la sfîrșitul secolului al XIV-lea și în primele două decenii ale secolului următor, numai tipul de locuință adîncită. Casa din paiantă se ridică în a doua jumătate a secolului al XV-lea și va cunoaște o maximă amploare în veacul al XVI-lea, fără a depăși numeric tipul vechi. În prima jumătate a secolului al XV-lea ritmul de construcție este extrem de lent la Măicănești, situația îmbunătățindu-se în cea de a doua parte a secolului, pentru a atinge faza maximă în veacul următor. Procentual, secolului al XVI-lea îi revin cel puțin 57% din totalul gospodăriilor construite în vatra satului respectiv. A crescut aproape de trei ori și terenul ocupat de construcțiile de locuit⁶². Analizate în ansamblu atît locuințele adîncite cît și casele manifestă o tendință de sporire a suprafețelor lor. În secolul al XVI-lea apare casa cu pivniță ale cărei dimensiuni sînt mult mai mari. La Măicănești s-au precizat, pînă în prezent, două construcții de acest gen (L. 67 și L. 136), fiecare din ele depășind suprafața de 22 m.p. în timp

⁶¹ Ioana Cristache-Panait, *Șantierul arheologic Băneasa-Străulești. Date istorice*, în CAB, București, II, 1965, p. 223.

⁶² Panait I. Panait, *Cercetarea arheologică a culturii materiale din Țara Românească în secolul al XIV-lea*, în SCIV, tom. 22, 1971, 2, p. 248.

ce casele obișnuite se opresc la 12—14 m.p. O diagramă ascendentă se înregistrează și în sectorul demografic local. Dacă necropola 1, datată cu monede de la Mircea cel Bătrîn și Mihail I, a fost alcătuită din 76 morminte, necropola 2 se estimează a avea peste 400 indivizi. În timp ce primului cimitir îi revine un procent de 2,23 înmormântări pe an, la cimitirul 2 cifra crește la 3,08. Ca atare atât numărul de gospodării, cât și datele demografice conduc la concluzia existenței unui sat aflat într-o continuă dezvoltare. În etapa sa de maximă creștere, satul Măicănești era alcătuit din cca. 40 de case, plasându-se în rîndul așezărilor rurale mijlocii. Comparativ cu situația din secolul al XIV-lea acest sat sporise de circa patru ori. Este de fapt o realitate care s-a petrecut și la alte așezări din centrul Cîmpiei Române unde sporul de populație în secolul XVI este incontestabil ⁶³.

Atît în necropole, cât și în locuințe s-a descoperit un inventar variat care reflectă în mod direct legăturile întreținute de membrii acestei colectivități cu piața bucureșteană ⁶⁴. Cea mai mare parte a inventarului funerar este de factură urbană.

Analiza cifrică dovedește o scădere procentuală a inventarului funerar în necropola 2 față de cea veche. Din punct de vedere tipologic se constată de asemenea deosebiri. Nu toate tipurile de inele folosite în secolele XIV—XV au fost întrebuințate și un veac mai târziu. Locuitorii satului Măicănești foloseau în secolele XIV—XV următoarele tipuri de inele descoperite în necropola 1 :

- 1 — inele verighetă executate dintr-o sîrmă de argint simplă sau torsionată ;
- 2 — inele executate dintr-o bară de argint lățită sau rotundă în secțiune, de care era lipit un aplic ;
- 3 — inele formate dintr-un disc sudat la bara de argint ; (în cîmpul discului sînt imprimate prin batere, cercuri concentrice sau motive florale stilizate. Un singur exemplar prezintă pe disc o pasăre — corb —, cu pliscul întors spre penajul cozii. Este un tip de inel larg răspîndit pe întregul teritoriu al țării).
- 4 — inele cu cușetă simplă lipită de bară avînd prinsă o piatră colorată ;
- 5 — inele cu cușetă împodobită cu buchete de granule din argint ; (în cușetă era prinsă o piatră colorată sau cristal de stîncă). Acest tip de inel a reprezentat 25% din totalul podoabelor de acest gen descoperite la Măicănești.

Dintre aceste cinci mari tipuri, primele patru vor continua să se mențină și în necropola a doua, în timp ce tipul 5, deși destul de bine reprezentat în cimitirul 1, va dispărea în secolul al XVI-lea. Făcînd o analogie a inventarului funerar rezultă că cea mai mare parte a acestor obiecte proveneau de pe piața orășenească. Dacă tipurile 1—2 puteau fi eventual executate și de un meșter sătesc, celelalte tipuri reclamau o procedură

⁶³ Șt. Ștefănescu, *Conjuncturi socio-politice și situația demografică în Țara Românească în secolele XIV—XVI*, în *Populație și Societate*, Cluj, 1972, p. 71.

⁶⁴ Panait I. Panait, *Începuturile orașului București în lumina cercetărilor arheologice*, în *București, București*, 1967, V, p. 19.

tehnică și artistică aparte. Cum nici unul din complexe de locuire datît din secolele XIV—XV, cercetate la Măicănești, nu prezintă indicii privind practicarea meșteșugului în metal aici, înseamnă că întregul lot de obiecte funerare provenea de pe piața Bucureștilor sau din comerțul ambulant întreținut de negustorii epocii respective. Oricum acest material a fost angajat în procesul de schimb. Nu putem preciza dacă piesele respective erau executate în orașul din imediata vecinătate sau se aduceau din celelalte centre urbane ale Țării Românești sau de peste munți. Avînd în vedere faptul că, tipurile 3, 4, 5, ca să ne referim numai la acestea, își găsesc o largă rază de răspîndire în Transilvania cît și în Țara Românească și Moldova⁶⁵, înseamnă că ele provin din ateliere ce asigurau cererea de atari piese de pe întregul teritoriu locuit de români.

Argumentele par a fi mai favorabile orașelor transilvănene de unde probabil că s-au difuzat multe din piesele de acest gen.

Făcînd o analiză a inventarului arheologic descoperit în locuințele de la Măicănești se constată o mare varietate a obiectelor. În domeniul pieselor executate din metal, aproape în exclusivitate din fier, sînt identificate 28 de tipuri de obiecte ca : obiecte meșteșugărești, unelte agricole, obiecte de uz casnic, arme etc.

Distribuirea acestor piese nu este de loc uniformă. Sînt unele locuințe care păstrează un număr important de obiecte, pe cînd altele prezintă un inventar foarte modest. Astfel în L. 20 s-au găsit : lame de cuțit, de briceag, o preducea, ac, undrea, pinten și un inel. La rîndul său L. 60 a conținut 2 lame de cuțit, amnar, undrea, zală de lanț, inel, brătară ș.a. În cele 67 de locuințe măicăneștene existente în secolele XIV—XVI s-au descoperit 150 de obiecte din metal, dintre care cca. 23% sînt lame de cuțit. De fapt din cele 28 de tipuri de obiecte, cuțitele sînt cele mai numeroase (33 piese). Urmează suvacurile folosite la îngurzitul opincilor, perforatoarele, undițele, undrelele ș.a. Inventarul de uz casnic reprezintă peste 60% din totalul pieselor din metal. Și la Măicănești, ca de altfel și în alte stațiuni, este destul de modest numărul uneltelor agricole. În timpul săpăturilor s-au putut surprinde două seceri, dintre care una în stare fragmentară și 3 otice care puteau fi folosite și la ocupația de creștere a albinelor. Nu s-a descoperit nici un brăzdar de plug, deși practicarea agriculturii era incontestabilă.

Extinzînd analiza și asupra altor categorii de obiecte și încercînd o selectare a acelor provenite din ateliere urbane, fie direct de la meșteșugarii bucureșteni, fie pe căile comerciale, se constată existența unui relativ larg schimb de produse. Ținînd seama de condițiile economice ale măicăneștenilor, de posibilitățile fierarului local identificat prin inventarul B. 13 și de obiectele descoperite, se pot presupune ca fiind aduse, în urma schimburilor practicate cu piața orășenească, următoarele categorii de obiecte :

I — *unelte agricole* din categoria cărora s-au identificat secerile și cosorul de viță de vie⁶⁶. Lor li se poate alătura brăzdarul de plug indispen-

⁶⁵ Alex. Bărcăcilă, *Tezaurul medieval de la Gogoșu-Mehedinți*, în *Cronică Numismatică și Arheologică*, București, 1939, nr. 113—114, p. 10 ; Eugenia Neamțu, *Obiecte de podoabă din tezaurul medieval de la Cotu-Morii Popricani* (Iași), în *Arh. Mold.* I, 1961, p. 8, pl. 1/6, 3/3.

⁶⁶ Panait I. Panait, *Contribuții arheologice la cunoașterea satului în secolul al XV-lea pe teritoriul de azi al Bucureștilor*, în *MIM*, I, 1964, p. 223.

sabil în practicarea agriculturii în epoca respectivă. Secera descoperită în 1977 este executată dintr-o bară lătită din fier, larg curbată, cu peduncul de fixare la mîner. Piesa este executată în ateliere specializate avînd tăişul realizat în zimţi deşi ;

II — *mici unelte de producție* ca : pile, creuzete, foarfece, suveică din os pentru înnodat plasele de pescuit, gresiile de ascuțit coasa, cuțitul sau briciul. Toate aceste obiecte indică anumite ocupații de bază ale măicăneștenilor : agricultura, pescuitul, prelucrarea metalului, creșterea vitelor etc. ;

III — *unelte de uz casnic*, amintite anterior și care grupează alături de obiectele din metal și pe cele din os ca : sulă cu mîner de os, cuțite cu plăsele din os. Cea mai răspîndită piesă din această categorie este cuțitul. Atît la Măicănești, cît și în alte stațiuni contemporane, se întîlnesc mai multe tipuri de cuțite, două dintre acestea prezentînd un interes aparte. Astfel la Măicănești se constată lame de cuțit cu peduncul, care puteau fi executate și de meșterul sătesc, dar și lame lungi, înguste, cu bară de prindere la mîner și cu mici aplice de fixare a plăselelor. Este un tip de cuțit care cunoaște o largă arie de răspîndire, fiind întîlnit atît în stațiunile din zona Cîmpulungului Muscel⁶⁷, cît și în Moldova⁶⁸. Analiza chimică a aplicului dovedește prezența unui aliaj obținut în cuptoare bine construite, fapt ce exclude posibilitatea executării lor în atelierul sătesc local. Ele trebuie să fi fost aduse din centre specializate unde se executau mari cantități din aceste piese ce se vindeau, arată documentele, atît în Țara Românească, cît și în Anatolia⁶⁹ ;

IV — *obiecte de podoabă* în categoria cărora intră inelele, cerceii, pandantivele, brățările din sîrmă de argint, nasturii sferoidali (bumbi). Pieseile acestea apar atît în inventarul funerar, cît și în lotul de obiecte descoperite în locuințele sau în gropile menajere. Așa cum s-a arătat mai sus, anumite tipuri din aceste obiecte provin în mod cert din centre specializate ;

V — *stofe* (postav sau țesături cu firet) s-au găsit sub formă de rămășițe în unele morminte. Astfel în necropola 2 a satului cercetat, șase indivizi au fost înhumați purtînd costume din stofă cu firet ;

VI — *vase din ceramică de factură autohtonă*, executate în alte părți, ca de exemplu la București⁷⁰, Coconi⁷¹ etc. În raza satului Măicănești meșteșugul olăriei nu s-a practicat, vasele folosite de locuitori fiind procurate prin schimbul de produse sau cumpărare ;

VII — *cahle* — sub formă de vase tronconice, cahle dreptunghiulare plate sau discuri. Este de menționat faptul că deși locuințele satului nu beneficiau de sobe cărora le erau destinate aceste cahle, locuitorii procurau atari cahle, pe care le semnalăm în 15 din casele cercetate. Majoritatea

⁶⁷ Materiale descoperite la Suslănești, Berevoiești, Cetățeni expuse în Muzeul orașenes Cîmpulung Muscel.

⁶⁸ Piese descoperite la Hlincea și expuse în Muzeul Moldovei, Iași.

⁶⁹ La 6 sept. 1480 un negustor din Bursa poseda, conform testamentului său, 11 400 cuțite și 4700 teci de cuțite aduse din Țara Românească, cf. Panait I. Panait, *La cumpăna continentelor*, București, 1980, p. 143.

⁷⁰ Referire la cuptoarele de olari de la Colțea.

⁷¹ N. Constantinescu, Coconi, p. 82—91.

acestor obiecte aparțin locuințelor din secolul al XVI-lea, cu predilecție caselor de suprafață ;

VIII — *vasele de faianță de proveniență orientală* apar sporadic în complexe satești din secolele XV—XVI. Sînt fragmente de farfurii decorate cu motive executate din smalt albastru închis pe fond alb-mat. Proveniența lor este incontestabilă din atelierele anatoliene de la Kutahia.

IX — *vase din sticlă*, mai frecvente în alte stațiuni din zona Bucureștilor și mai rare la Măicânești⁷². În inventarul B.14 din această așezare s-a găsit un fragment dintr-un vas de sticlă ;

X — *greutăți din șist verde* perforate cu un orificiu pentru a putea fi suspendate. Provin probabil din șisturile dobrogene. Se foloseau la plasele de pescuit ;

XI — *pietrele de rîșniță* semnalate în două locuințe sînt aduse din alte zone unde se găsesc atari roci ;

XII — *gresiile de ascuțit* de formă prismoidală sau cilindrică puteau fi procurate în sectorul bucureștean grație tot schimburilor de produse ;

XIII — *arme* ca : săbii, teacă de sabie din piele, vîrf de lance aduse probabil din Ardeal ;

XIV — *monedele autohtone sau străine* confirmă și ele participarea colectivității rurale la circuitul mărfurilor locale sau străine.

La Măicânești sînt semnalate emisiuni românești, bulgărești, ale Imperiului german, otomane, ungurești.

Din aceste 14 mari categorii de obiecte care pătrundeau în inventarul gospodăriei satești de la Măicânești, unele proveneau în mod sigur din ateliere îndepărtate orașului de reședință voievodală, altele putînd fi rezultatul atelierelor locale.

Cel puțin 8 din cele 14 mari categorii de piese puteau fi executate în atelierele bucureștene. Amploarea înscrierii localității în circuitul mărfurilor în Țara Românească este sugerată de prezența a cel puțin 12 din cele 14 categorii de obiecte. Ultima rubrică subliniază prezența, destul de ridicată, a produselor executate dincolo de hotarele Țării Românești, cu pondere la Brașov, de unde se știe că proveneau stofe, unelte, arme, podoabe etc.

Situația analizată nu reflectă decît o parte a procesului de schimb de mărfuri între oraș și satul Măicânești. În stadiul de față nu putem aprecia cuantumul mărfurilor alimentare, al confecțiilor, încălțămintei ș.a. Datele de care beneficiem confirmă în mod incontestabil că situația semnalată în secolele XIV—XVI nu este decît o continuare a realităților locale anterioare, desfășurate în limitele vieții economice și sociale caracteristice acestei perioade. În mod sigur, satul nu apare ca purtătorul unei economii închise, ci ca un participant direct la producția și consumul bunurilor desfăcute prin intermediul pieții urbane din vecinătate.

⁷² Vase de sticlă, se pare de Murano, au fost descoperite de A. Ștefănescu la Mănești pe Colentina.

CAP. V. OBIECTE DE PODOABA DE FACTURA URBANĂ
ÎN INVENTARUL NECROPOLELOR SATULUI MĂNEȘTI PE COLENTINA

Parte componentă a universului material și spiritual al comunităților sătenești și orășenești din secolele XIV—XV, inventarul funerar este în același timp și un edificator instrument de măsură al interdependenței economice dintre oraș și sat⁷³. Inventarele funerare din necropolele cercetate în vetrele satelor, descoperite la București, confirmă un stadiu avansat al evoluției și activității urbane.

Extinderii investigațiilor arheologice din ultimii ani, i-au corespuns identificarea și cercetarea mai multor necropole din veacurile XIV—XVI⁷⁴.

În condițiile Bucureștilor și ale satelor din jur, inventarul funerar rămâne precumpănitor în categoria surselor de informație arheologică. El este esențial în cazul Măneștilor de pe Colentina.

Se poate însă opina, că în funcție de forța socială a tradiției, unicitatea ritualurilor și prin comparație cu descoperiri similare din alte centre urbane, inventarul funerar vădește un caracter unitar, atât la oraș, cât și la sat.

Comparând inventarul gospodăresc cu cel funerar, la Mănești se distinge chiar o pronunțată discrepanță între locuința semiîngropată, și calitatea obiectelor cu care au fost îngropați indivizii.

Din cele două locuințe cercetate nu s-au recuperat pînă acum decît, ceramică fragmentară, cuțite, mici unelte (lopățele) triunghiulare din metal, zgură de fier, partea superioară a unui engolpion din bronz și un inel din același material. În schimb se remarcă bogăția inventarului funerar, descoperit în cele două necropole datate în secolele XIV—XV. Situația, de altfel s-a menținut și în secolele XVI—XVII, pieselor tradiționale alăturându-li-se vase din sticlă, lucrate în manufacturi specializate⁷⁵.

Studiul inventarului funerar descoperit în stațiunea Mănești-Buftea permite stabilirea, după criteriul provenienței, a două categorii de obiecte:

- a. de proveniență sătenească;
- b. produse meșteșugărești orășenești.

Proveniența sătenească nu poate fi contestată unui grup de materiale surprinse în săpătură, cum ar fi: sicriul, atunci cînd este, giulgiul, sau învelitoarea și bîrnele ce se observă în unele cazuri, de o parte și de alta a scheletelor.

Prin natura lor, materialele de proveniență sătenească, dețin o pondere redusă. Prezența sicriului realizat în atelierul meșteșugarului local, a fost semnalată la Mănești-Buftea o singură dată (M. 255). Giulgiul, sau o învelitoare din pînză, ori alte materiale, greu de sesizat arheologic, puteau de asemenea să fie realizate cu priceperea și mijloacele existente în sat. În legătură cu acest mod de a se practica înhumările, trebuie pusă și prezența unor bîrne de lungimi variabile, întîlnite în morminte alături de schelete.

⁷³ Aristide Ștefănescu, *Interdependența raporturilor economice dintre oraș și sat în lumina descoperirilor din raza Bucureștilor*, în RMM. Mon. Ist. Artă, 2, XLVII, 1978, p. 17—19.

⁷⁴ Panait I. Panait, SCIV, 22, 1971, 2, p. 249 și următoarele.

⁷⁵ Aristide Ștefănescu, *Un sat domnesc pe Colentina Mănești-Buftea*, în Izvoare arheologice bucureștene, București, 1978, p. 56.

În necropola II a satului Mănești, bîrna a fost observată la 10 din cele 121 de morminte dezvelite pînă acum, în timp ce în necropola III, la cele 14 morminte studiate, o asemenea situație nu a mai fost întîlnită.

Mult mai numeroase și mai bine păstrate sînt obiectele de proveniență orășenească din inventarul funerar sătesc, situație favorizată și de natura materialului din care au fost prelucrate.

Statistic, podoabele dețin cel mai ridicat procent. În ordine menționăm accesoriile pentru îmbrăcăminte (catarama și nasturi), resturi de textile țesute cu fire de metale prețioase, prelucrate și procurate de pe piața orășenească.

În rîndul podoabelor, piesa cea mai frecvent întîlnită este inelul și variantele lui, dintre care reținem: veriga, inelul cu o protuberanță, inelul cu șaton discoidal, veriga cu capetele lipite dedesubt, și inelul avînd veriga și șatonul lucrate dintr-o bucată. Cu o singură excepție toate exemplarele acestei grupe, descoperite pînă acum, sînt confecționate din argint. Astfel dispunem astăzi, din cele două necropole din secolele XIV—XV, de: 44 (39 + 5) inele și 3 cercei, un cuprinzător material de studiu. Sînt atît piese simple de genul verigilor cu capetele desfăcute, cît și inele decorate cu desen gravat, cuprinzînd o reprezentare emblematică.

Tehnologic, confecționarea acestor podoabe necesita următoarele proceduri: turnare, batere, gravare, lipire și lustruire, operațiuni ce presupun existența unui atelier, a unor instrumente specializate. Dar mai presus de toate, decorul geometric, stelar, crenguța de brad, cruciform, în floare de crin, trifoi cu patru foi, zoomorf, alegorico-emblematic (pelican, grifon), reflectă priceperea meșteșugarului, ce a realizat o atare piesă. Era un meșter ce stăpînea și lucra cu mare precizie cu instrumentele meseriei, avînd cunoștințe de geometria cercului și a elipsei, realizînd cu ușurință combinații și compoziții. Se pare chiar că piesele în studiu trădează producția de atelier a unor meseriași cu îndelungată și permanentă practică.

O succintă comparație între obiectele acestei grupe, descoperite la Mănești-Buftea, cu cele de la Măicănești⁷⁶, vădește aceleași caracteristici. Și aici, prezența inelelor cu cușetă din granule și piatră în cușetă ca și la Mănești, a inelului decorat cu un vultur bicefal, confirmă preluarea în ateliere specializate, de tip urban, a unor tehnici și modele, cu un ridicat grad de rafinament, întîlnite cu siguranță la oraș, pe obiecte de inspirație balcano-bizantină.

Însăși unitatea elementelor ornamentale observate pe inelele descoperite din Oltenia și pînă în Moldova de nord, în Maramureș și în Transilvania de sud, impune ideea unor contacte largi, imposibil de realizat în alt loc, decît pe piața orașului, de unde s-au difuzat asemenea podoabe în realitățile sătești.

În aceeași grupă a podoabelor, printre materialele descoperite la Mănești-Buftea, trebuie menționați și cerceii din argint. Lucrați în manieră simplă, de formă globulară, cu protuberanțe, de tipul unor verigi cu capetele petrecute unul peste altul, sau a celor cu corp sferoidal, suspendat pe un ax, îndoit la partea superioară, numărul cerceilor este ceva mai redus decît al

⁷⁶ Panait I. Panait, în București, V, 1967, p. 7—25.

altor podoabe. Topirea argintului, confecționarea corpurilor semisferice, lipirea acestora, trefilarea sîrmelor de argint și în general confecționarea pieselor de bună factură, pot fi atribuite tot atelierelor specializate.

În această ordine a bunurilor de proveniență orășenească reținem și textilele cu fibre din metale prețioase, a căror prezență a fost surprinsă la 5 din cele 121 de morminte ale necropolei II.

S-ar cuveni amintite și centurile cu vîrfuri și cataramă din metal de diferite forme și dimensiuni. Menționăm execuția îngrijită și tipurile de cataramă: rotunde, patrulatere mici și mari, cu partea anterioară arcuită, trapezoidale și dublu trapezoidale, cu sau fără aplică de tablă la locul de prindere a curelei, sau cu aplice decorative pe curea.

Apariția în săpătură a două cataramă presupune folosirea unor centuri late de genul chimirelor.

Limbile de curea din zinc și aplicile din același metal, mai greu de prelucrat cu mijloacele de care dispunea atelierul sătesc de fierărie, nu puteau fi procurate decît de pe piața centrului urban apropiat. Chiar și din rîndul cataramelor, o bună parte erau procurate din același loc. Remarcăm și faptul că acest accesoriu de îmbrăcăminte a fost cercetat la 17 morminte din 121 ale necropolei II.

Dar piesa cel mai larg răspîndită în cel mai frecvent întîlnită la Mănești-Buftea, este nasturele sferoidal. Prezenți la 28 de indivizi, din cei 135 investigați, în ambele cimitire, din secolele XIV—XV, nasturii-bumbișori, au forme și mărimi diferite, dar de o impresionantă unitate cu cei cunoscuți în toate stațiunile contemporane. Obținerea lor necesită tăierea materialului, baterea semicalotelor, lipirea lor și a protuberanțelor și lustruirea argintului. Ori tocmai unitatea formelor și marea lor răspîndire, indică nu o producție mică în interesul unei comunități reduse, ci o producție de tip urban, contactul mai multor producători la tîrg.

Studiul inventarului funerar scoate în evidență pătrunderea la sate a unor bunuri de folosință zilnică, purtate anterior decesului. Aceste pătrunderi dau dimensiuni producției urbane, sugerînd în același timp posibilitățile de schimb ale satului. Evident, aici pot fi luate în discuție și monedele descoperite de proveniență autohtonă sau străină.

Global, pe grupe de obiecte, șase categorii sînt de proveniență urbană și numai trei grupe reprezintă meșteșugurile sătești. Acest procent se va accentua în veacurile următoare.

O problemă se impune și ea va trebui soluționată tot cu mijloace arheologice, aceea a reacției meșteșugarilor rurali, stimulați sau îndreptați spre anumite ramuri, în secolele următoare, cînd se accentuează transformarea satelor într-o sursă de alimente și materii prime, pentru orașul în care se manifestă tendința atragerii meseriașilor și îndepărtarea lor de în-deletnicirile agricole.

Ansamblul inventarului funerar ne oferă astfel imaginea unor ample relații economice de interdependență între sat și oraș, în urma cărora piața centrului urban era locul de întîlnire între produsele agro-pastorale aduse de țărani și bunurile pe care aceștia și le procurau⁷⁷, surprinse de noi peste

timp și în inventarul funerar. Considerăm astfel că nu erau părți active și pasive în cadrul acestei interdependențe, prosperitatea orașului fiind efectul conjugat al mai multor cauze, și în primul rând al relațiilor economice cu satele din jur.

LES RELATIONS DE BUCAREST AVEC LES VILLAGES AVOISINANTS PENDANT LES XIVe—XVIe SIÈCLES

Résumé

L'étude met en valeur les principaux résultats des recherches archéologiques effectuées sur le territoire de Bucarest et sur les emplacements des villages disparus. Le premier chapitre est consacré aux prémisses de la production et de l'échange des marchandises médiévales au centre de la Plaine Roumaine. Dans la région on constate une certaine densité d'habitats durant le premier millénaire de notre ère. Des métiers ayant liaison avec la poterie, la réduction et l'usinage des métaux, la charpenterie, la tonnerie apportent leur contribution à l'ininterrompu essor économique des habitats, à l'intérieur desquels l'agriculture et l'élevage du bétail restent les activités essentielles. En même temps on constate des relations commerciales avec les centres romains et romain-byzantins du Danube. L'on peut supposer l'existence d'un marché zonale à Bucarest.

Le deuxième chapitre, intitulé „Bucarest — centre de production et d'échange des marchandises au XIVe—XVIe siècles”, consigne l'existence des quartiers artisanaux dont l'établissement remonte déjà au XVe siècle ou même avant ; c'est le cas avec les quartiers des forgerons, des potiers, des tonneurs, les rues des cordonniers, des tailleurs etc. Dans les ateliers de ces artisans étaient confectionnés des objets ménagers, des outils, des armes, des vases, des parures, des vêtements etc.

Le troisième chapitre de l'étude expose l'inventaire découvert sur l'emplacement du village Măicănești, en essayant de faire l'identification des pièces de provenance urbaine. Dans les 67 logis comme dans l'inventaire funéraire aussi, furent identifiés 14 grands catégories d'objets, dont 8 pouvaient provenir des ateliers bucarestois. D'autres catégories d'objets comme les tissus en fils d'or, la verrerie, la céramique orientale etc, provenaient du commerce qu'entretenait Bucarest avec les divers centres balkaniques ou méditerranéens.

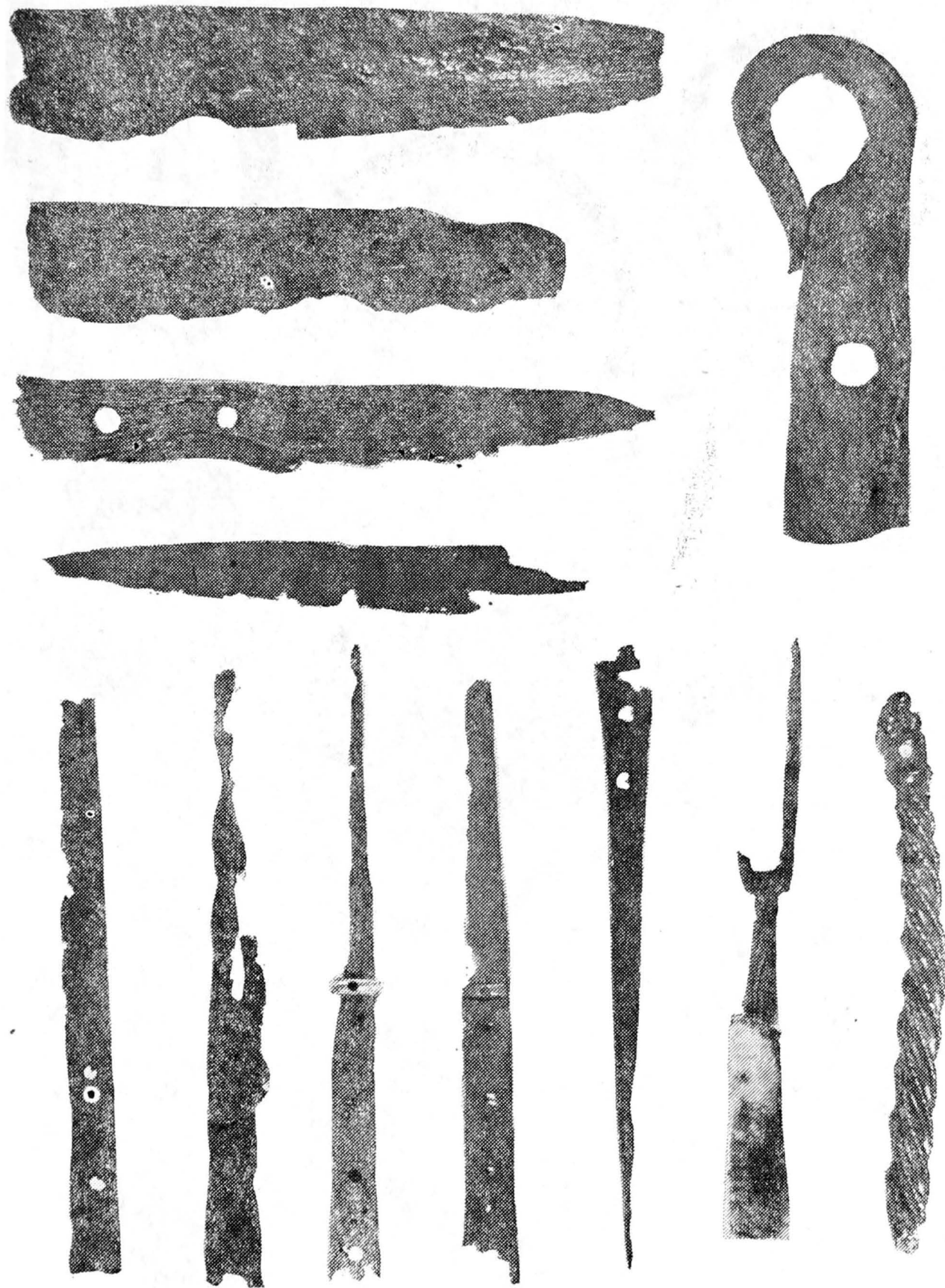
Le dernier chapitre contient l'analyse des objets de parure de facture urbaine de l'inventaire des nécropoles du village Măicănești sur Collentina : des bagues, des boucles d'oreille, des boutons etc. Six catégories de pareils objets ont une provenance urbaine et seulement trois pouvaient être exécutées par des artisans villageois. Tout le matériel offre d'incontestables témoignages concernant l'échange de marchandises entre la ville de Bucarest et son hinterland pendant les XIVe—XVIe siècles.

LISTE DES ILLUSTRATIONS

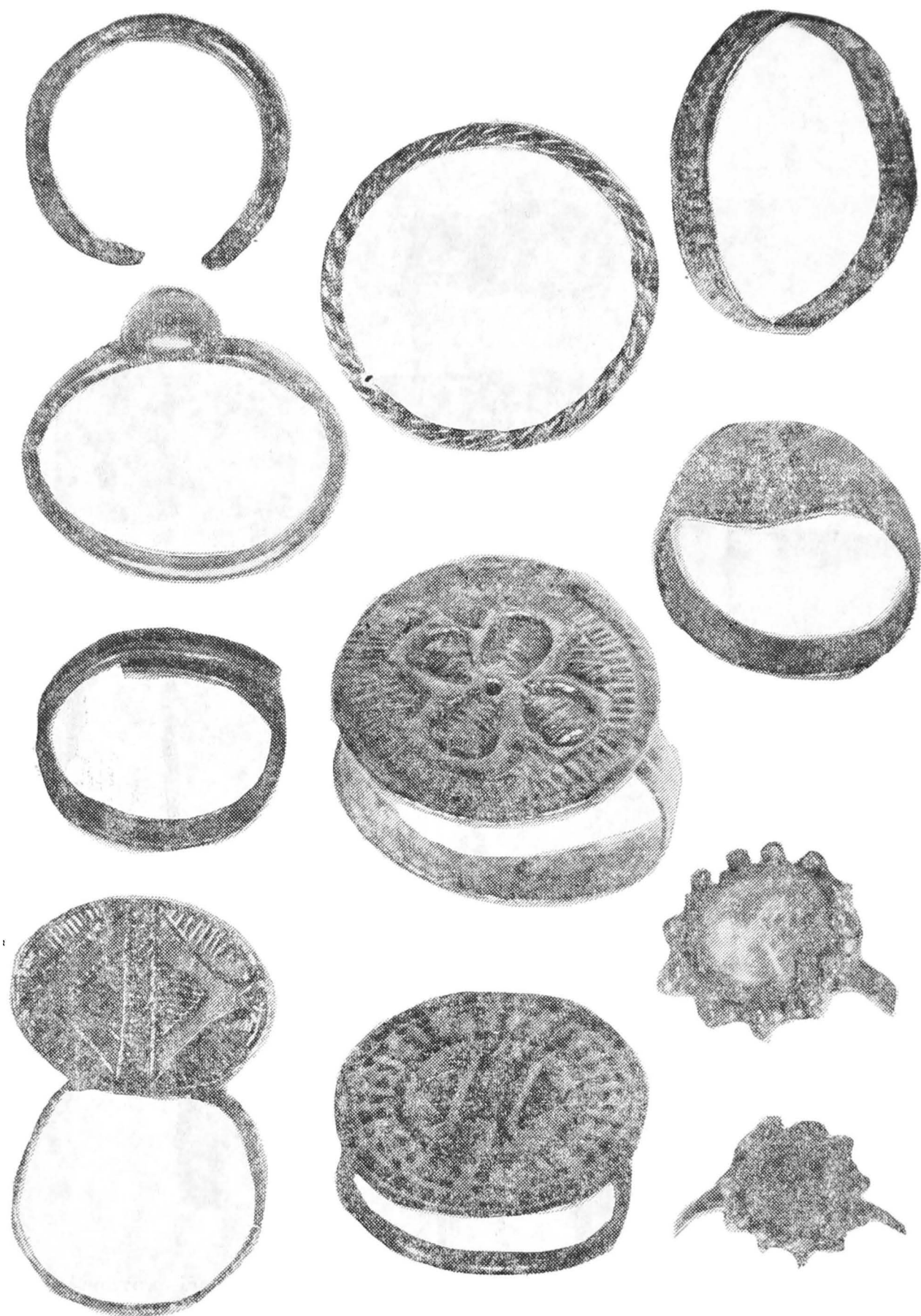
- Pl. I Outils en fer découverts à Măicănești (1, 3—4, 6—7, 9) et à Mănești (2, 8) aiguille en os de Măicănești.
- Pl. II Lame de couteau, briquet, perforateur, fourchette et fragment de bracelet provenant de Măicănești (1—7, 9—10, 12) et de Mănești (8, 11).
- Pl. III Parures datant du XIVe siècle de Mănești (1—9) et de Măicănești (10—11).
- Pl. IV Bagues en argent du XIVe et XVe siècles, découvertes dans la deuxième nécropole du village Mănești.

Pl. I, Unelte din fier descoperite la Măicănești (1, 3—4, 6—7, 9) și Mănești (2, 8); undrea din os de la Măicănești (5).

Pl II, Lame de cuțit, amnar, perforator, furculiță și fragment de brățară provenind de la Măicănești (1—7, 9—10, 12) și Mănești (8, 11).

Pl. III, Podoabe datînd din secolul al XIV-lea de la Mănești (1—9) și Măicănești (10—11).

Pl. IV, Inele de argint din secolele XIV—XV descoperite în necropola 2 a satului Mănești.

